

Krzysztof ARCZEWSKI
Instytut Techniki Lotniczej i Mechaniki Stosowanej
Politechnika Warszawska

ZASTOSOWANIE GRAFÓW W ANALIZIE KINEMATYCZNEJ UKŁADÓW WIELOCZŁONOWYCH

Streszczenie. Wyprowadzono wzory na bezwzględne prędkości kątowe dla ciał układu wieloczłonowego. Istotą tych wzorów jest jawna zależność tych prędkości od nośników informacji o strukturze topologicznej układu i strukturze pomiarowej wprowadzonej w układzie.

AN APPLICATION OF GRAPHS IN KINEMATICS OF MULTIBODY SYSTEMS

Summary. The formulae for absolute angular velocities of bodies of a multibody system have been derived. The essence of the formulae is their evident relationship on the system structure and on the measurement structure which has been introduced within a system.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГРАФОВ В КИНЕМАТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ МНОГОЧЛЕННЫХ СИСТЕМ

Резюме. В работе выведены формулы для определения абсолютной скорости тел которые являются частью открытой кинематической цепи. Особенностью этих формул является зависимость от носчиков информации о топологической структуре системы и измерительной структуре заданной в системе.

1. WSTĘP

Dwie podstawowe charakterystyki kinematyczne ciała sztywnego, umożliwiające wyznaczenie jego energii kinetycznej, to prędkość bezwzględna wybranego punktu tego ciała i bezwzględna prędkość kąтова ciała. Dla ciała wchodzącego w skład pewnego łańcucha kinematycznego, charakterystyki te zależą od struktury układu i sposobu odmierzenia współrzędnych uogólnionych rozważanego ciała i jego nośników, tzn. ciał poprzedzających rozważane ciało w łańcuchu kinematycznym. O ile własności strukturalne analizowanego układu, jak liczba ciał, ich wzajemne połączenia (czyli tzw. **struktura topologiczna układu**)

są z góry dane, o tyle sposób wprowadzenia współrzędnych uogólnionych (czyli tzw. struktura pomiarowa) zależy od nas.

W celu potwierdzenia powyższych spostrzeżeń rozważmy prosty przykład układu wielocłonowego (UW). Niech ciało j będzie nosicielem bezpośrednim ciała j (por. na rys.1, nosicielem bezpośrednim ciał 2 i 3 jest ciało 1, tzn. $2 \sim 1$ oraz $3 \sim 1$). Prędkość bezwzględna v_j wybranego punktu P_j należącego do ciała j może być wyrażona wzorem:

$$v_j = v_{j-} + \Omega_{j-} \times r_j + w_j, \quad (1)$$

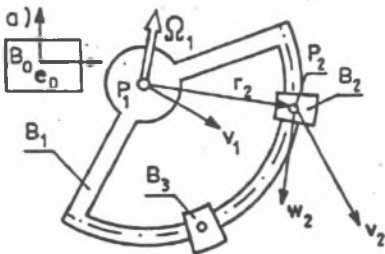
gdzie v_{j-} i Ω_{j-} to absolutne prędkości, odpowiednio, liniowa punktu P_j i kątowa ciała j -, zaś w_j jest prędkością względną punktu P_j mierzona w ruchomej bazie e_{j-} .

Już ze wzoru (1) widać, że prędkość v_j zależy od struktury topologicznej układu (gdyż v_j zależy od v_{j-} i Ω_{j-} swego nosiciela bezpośredniego), jak również od struktury pomiarowej wprowadzonej arbitralną decyzją badacza.

W zagadnieniach dynamiki, w szczególności przy wyznaczaniu energii kinetycznej układu, potrzebne są zarówno bezwzględne prędkości kątowe Ω_j ciał, jak i bezwzględne prędkości liniowe v_j wybranych punktów ciała, a więc jak wynika z (1), potrzebne są bezwzględne prędkości kątowe Ω_{j-} nosicieli bezpośrednich ciała j .

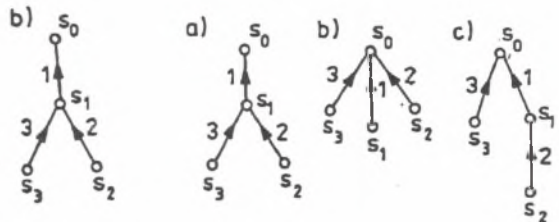
Celem tego artykułu jest ujawnienie owej podwójnej zależności charakterystyk kinematycznych od obu struktur. Sprawę tę prześledzimy na przykładzie prędkości kątowej ciał tworzących otwarty łańcuch kinematyczny. Mając wszakże na uwadze zastosowanie otrzymanych zależności do wyznaczania energii kinetycznej układu, policzymy nie tylko prędkości Ω_{j-} , ale także prędkości Ω_{j-} .

2. GRAF UKŁADU, GRAF POMIAROWY I ICH REPREZENTACJE ALGEBRAICZNE

Rys.1. Układ czterech ciał i graf G struktury topologicznej tego układu

Fig.1. A four body system and its tree-structure system graph G

Rys.2. Trzy różne grafy pomiarowe G_w

Fig.2. Three different measurement graphs G_w

Strukturę topologiczną układu wraz z arbitralnie wprowadzonymi połączeniami fikcyjnymi dogodnie jest przedstawić za pomocą grafu G , którego:

- (i) wierzchołki $s_0, s_1, \dots, s_n$ reprezentują odpowiednio ciało odniesienia B_0 i kolejne ciała układu, tzn. wierzchołek s_j reprezentuje ciało B_j ,
- (ii) krawędzie reprezentują wszystkie połączenia (tj. rzeczywiste i fikcyjne) układu, tzn. między wierzchołkami s_i oraz s_j występuje krawędź wtedy i tylko wtedy, gdy między ciałami B_i oraz B_j występuje połączenie.

Przyjmujemy, że zarówno ciała układu jak i sam graf G są regularnie zaetykietowane zgodnie ze schematem przedstawionym w [1]. Zakładamy ponadto, że wprowadzono regularną orientację krawędzi grafu (por. [2]). Na rys.1a przedstawiony jest układ złożony z czterech ciał, a na rys.1b graf reprezentujący strukturę topologiczną tegoż układu.

Przystępując do zdefiniowania grafu pomiarowego zauważmy na wstępie, że położenie katowe dowolnego ciała należącego do łańcucha kinematycznego względem układu inercjalnego (czyli w bazie e_0) jest znane, jeśli (i) znane jest położenie jednego ciała układu w bazie e_0 oraz (ii) określone są jednoznacznie względne położenia pozostałych ciał układu. Wynika stąd, że układ współrzędnych uogólnionych określających położenie katowe musi zawierać przynajmniej jedną współrzędną odmierzaną w bazie e_0 . Inne współrzędne mogą być określane zarówno w bazie e_0 , jak i w bazach lokalnych e_j .

Wiemy też, że położenie katowe ciało układu może być definiowane różnymi sposobami. Rozważmy dwie możliwości: (i) położenie katowe j -tego ciała jest definiowane względem nosiciela bezpośredniego j -, tzn. w bazie lokalnej e_j , (ii) położenie katowe j -tego ciała jest definiowane względem ciała odniesienia B_0 , tzn. w bazie lokalnej e_0 .

Sposób odmierzania współrzędnych katowych ciał układu może być reprezentowany za pomocą grafu G_m zdefiniowanego następująco:

- 1) wierzchołki $s_0, s_1, \dots, s_n$ reprezentują odpowiednio ciała odniesienia i kolejne ciała układu, tzn. wierzchołek s_j reprezentuje j -te ciało,
- 2) łuki grafu G_m reprezentują pomiar współrzędnych katowych ciał układu, tzn. między wierzchołkami s_i, s_j istnieje łuk skierowany do s_j , jeśli położenie katowe ciała s_j mierzone jest w bazie e_i .

Wobec tego, że wierzchołki grafu G_m reprezentują ciała układu identycznie jak wierzchołki grafu G , więc wierzchołki o tych samych etykietach w G i G_m reprezentują to samo ciało. Ponadto przyjmować będziemy, że łuk wychodzący z wierzchołka s_i ma etykietę a_j .

Na rys.2 przedstawione są trzy różne grafy G_m dla układu z rys.1a. Graf z rys.2a reprezentuje sytuację, gdy położenia katowe każdego z ciał mierzone są w bazie nosiciela bezpośredniego i wtedy $G_m = G$. Graf z rys.2b reprezentuje sytuację, gdy konfiguracja katowa każdego ciała układu mierzona jest w bazie ciała odniesienia e_0 . Graf z rys.2c przedstawia sytuację, gdy część współrzędnych katowych określających pozycję ciał mierzona jest w bazie e_0 , zaś część w bazach nosicieli bezpośrednich.

W dalszych rozważaniach będziemy wykorzystywać trzy reprezentacje algebraiczne grafów, mianowicie macierze S_- i $\hat{S}_-$, które tworzymy na podstawie macierzy incydencji S grafu G oraz macierz ścieżek P_m grafu G_m . Pominiemy definicje macierzy S i P_m , są one bowiem powszechnie znane (zob. np. [1]). Skoncentrujemy się natomiast na zdefiniowaniu macierzy S_- i $\hat{S}_-$.

Macierz incydencji $\hat{S}$ grafu G o $n+1$ wierzchołkach ma postać $\hat{S} = [S_0^T, S^T]^T$, gdzie $S_0 = [S_{01}, \dots, S_{0n}]$ jest wierszową macierzą reprezentującą wierzchołek odniesienia, zaś S jest zredukowaną macierzą incydencji o wymiarach $n \times n$.

Macierze $\hat{S}$ oraz S możemy również przedstawić w postaci różnic

$$\hat{S} = \hat{S}_+ - \hat{S}_-, \quad S = S_+ - S_-, \quad (2)$$

gdzie macierz $\hat{S}_+$ tworzymy z macierzy $\hat{S}$ przez usunięcie wyrazów ujemnych, zaś macierz $\hat{S}_-$ tworzymy z macierzy $\hat{S}$ przez usunięcie wyrazów dodatnich i zmianę znaku wyrazów ujemnych na dodatni. W analogiczny sposób macierze S_+ i S_- tworzymy z macierzy S .

3. PRĘDKOŚCI KĄTOWE CIAŁ UKŁADU WIELOCZŁONOWEGO

Wprowadzone powyżej dwa rodzaje grafów i ich reprezentacje macierzowe wykorzystamy przy wyprowadzaniu wzoru na bezwzględne prędkości kątowe ciał tworzących otwarty łańcuch kinematyczny.

Oznaczmy symbolami: ω_j - prędkość kątową j -tego ciała względem jego bazy pomiarowej, Ω_j - bezwzględną prędkość kątową j -tego ciała, Ω_{j-} - bezwzględną prędkość kątową nosiciela bezpośredniego ciała j -tego. Wprowadźmy też macierze kolumnowe: $\omega = [\omega_1, \omega_2, \dots, \omega_n]^T$, $\Omega = [\Omega_1, \Omega_2, \dots, \Omega_n]^T$, $\hat{\Omega} = [\Omega_0, \Omega_1, \dots, \Omega_n]^T$ oraz $\Omega_- = [\Omega_{1-}, \Omega_{2-}, \dots, \Omega_{n-}]^T$. Między macierzami Ω i ω zachodzi prosty związek

$$\Omega = \omega_0 \mathbf{1}_n + P_\omega^T \omega, \quad (3)$$

gdzie $\mathbf{1}_n = [1, 1, \dots, 1]^T$ jest macierzą kolumnową złożoną z n jedynek. Wobec tego, że $\Omega_0 = \omega_0$, macierz $\hat{\Omega}$ można zapisać jako

$$\hat{\Omega} = \begin{Bmatrix} \omega_0 \\ \dots \dots \dots \\ \omega_0 \mathbf{1}_n + P_\omega^T \omega \end{Bmatrix} \quad (4)$$

Z kolei macierz kolumnową Ω_- otrzymujemy w wyniku mnożenia

$$\Omega_- = \hat{S}^T \hat{\Omega} \quad (5)$$

Biorąc pod uwagę (4) i budowę macierzy $\hat{S}^T = \begin{bmatrix} 1 & \vdots & 0 \\ \dots & \dots & \dots \\ 0 & \vdots & S^T \end{bmatrix}$, macierz Ω_- może być wyrażona następująco:

$$\Omega_- = \omega_0 \mathbf{1}_n + S^T P_\omega^T \omega \quad (6)$$

Jeśli ciało odniesienia pozostaje nieruchome, wówczas $\omega_0 = 0$ i wzór (6) przyjmuje szczególnie prostą postać:

$$\Omega_{\omega} = S_{\omega}^T P_{\omega}^T \omega \quad (7)$$

4. WNIOSEK

Ostatnie dwa wzory (6) i (7) potwierdzają powszechną, choć może nie dość dostatecznie wykorzystywaną przy modelowaniu układów wieloczłonowych teorię, że charakterystyki kinematyczne zależą zarówno od struktury topologicznej układu (macierz S_{ω}), jak i struktury pomiarowej wprowadzonej arbitralnie na użytek stworzenia modelu (macierze P_{ω} i ω).

LITERATURA

- [1] Wittenburg J.: Dynamics of systems of rigid bodies. B.G. Teubner, Stuttgart 1977
- [2] Arczewski K.: Applications of graph theory to the determination of kinetic energy of rigid body system. Journal of Franklin Institute, v.324, 1987, pp. 351-367

Praca wykonana w ramach projektu badawczego nr 504/864/4.

Recenzent: prof. dr hab. inż. A. Buchacz

Wpłynęło do Redakcji w grudniu 1994 r.